

Україні під час Другої світової війни (Волинський період). – Вінніпег – Львів, 2000. 24. Мулик-Луцик, Вступне слово (На відкриття першої книги Проповідей Митр. Іларіона) // Іларіон, Митр. Мої проповіді. – Вінніпег, 1973. 25. О.М. У триріччя інтронізації Архієпископа Іларіона в Холмі // Холмська Земля. – 1943, 7 листоп. – Ч. 45. 26. Олійник П. Холмищина і Підляшшя у вогні ворожих наступів // Холмський церковний календар на 1940 рік. – Холм, 1940. 27. Пам'ятки. Епістолярна спадщина

Івана Огієнка (Митрополита Іларіона) (1907–1968). Т.2. / Упор. В.П. Ляховський, Н.П. Московченко, І.М. Преловська. – К., 2001. 28. Тимошик М. “Лишусь навіки з чужиною...” Митрополит Іларіон (Іван Огієнко) і українське відродження: Наук. видання // Передмови О. Кравченка та В. Скопенка. – К. – Вінніпег, 2000. 29. Филипович Л. Етнологія релігії. Теоретичні проблеми, вітчизняна традиція, осмислення. – К., 2000.

УДК 261.5

Р.Я. Пасічний

Національний університет “Львівська політехніка”

ПЕРСПЕКТИВИ ЕКОНОМІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ УКРАЇНСЬКОЇ ГРЕКО-КАТОЛИЦЬКОЇ ЦЕРКВИ В СУЧАСНИХ УМОВАХ

© Пасічний Р.Я., 2005

Розглядаються сучасний стан Української Греко-Католицької Церкви з економічної точки зору, проблеми, які заважають розвиткові церковної інфраструктури та її перспективи. Аналізуються як позитивні, так і негативні моменти економічної діяльності УГКЦ, шляхи уникнення конфліктних ситуацій, пов'язаних з цим видом діяльності. Зроблено огляд майна УГКЦ до 1941 р. та подано пропозиції щодо механізму його повернення та компенсацій і відшкодувань. Обґрунтовано необхідність такого роду діяльності як для УГКЦ, так і для суспільства в цілому.

In article consider contemporary state Ukrainian Greek-Catholic Church from economic point of view, problem which prevent to development of church and her perspective. Analyses as negative moments positive, so and of economic UGCC activity, keeping ways distance from disputered situations associated with such activity appearance. Done UGCC property examination to 1941 y., but give to suggestion as for mechanism of his reversion and compensations and compensations. Grounds a necessity of such activity clan both for UGCC and for society as whole.

Постановка проблеми. Проблеми законодавчого характеру, відсутність заміни та механізму повернення майна, реквізованого Радянською владою, не дають змоги УГКЦ (рівнозначно і будь-якій іншій конфесії) повернути його у повному обсязі. Звідси актуальним постає питання про створення господарської структури, яка б укріпила фінансовий стан УГКЦ та надала їй незалежного характеру, що дало б їй змогу здійснювати благочинну та місіюну діяльність у більшому обсязі.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідники цієї тематики (Р. Шмідт., А. Качор) у своїх працях більше звертали увагу на

історичний аспект проблеми та на перспективи діяльності УГКЦ в разі її вирішення. Автори доводять, що вирішення цієї проблеми матиме позитивний вплив на економіку держави та суспільство у цілому. Разом з тим, в цих працях не подано жодного варіанта вирішення даного питання та не має пропозицій щодо механізму його розв'язання.

Постановка завдання. Розглянути сучасний стан Української Греко-Католицької Церкви з економічної точки зору, проаналізувати проблеми, які заважають розвиткові церковної інфраструктури, та вказати шляхи уникнення конфліктних ситуацій, пов'язаних з таким видом діяльності

Зробити огляд майна УГКЦ до 1941 р. та подати пропозиції щодо розробки механізму його повернення, компенсацій і відшкодувань.

Ключові слова. Українська Греко-Католицька Церква, УГКЦ, конфесія, Українська держава, економіка, фінансові установи, майно, власність, економічна діяльність, господарська діяльність, економічне відродження, економічна доктрина УГКЦ.

Теперішня економічна криза в Україні не оминула релігійних інституцій усіх конфесій. Сьогодні кожна конфесія відчуває потребу в майні та фінансах для своєї діяльності, і економічні відносини відбуваються, насамперед, у двох напрямках: “Церква – держава” та “конфесія – інша конфесія”. Майно будь-якої конфесії можна умовно поділити на дві частини. Перша частина – це храми і культові споруди, а до другої частини відноситься майно, яке можна трактувати як приватну власність: землі, видавництва, ліцеї, гімназії тощо. Щодо першої частини майна, то переважно виникають проблеми між конфесіями, щодо другої частини – між Церквою та державою.

Враховуючи молодий вік нашої незалежної держави, можна зробити певні висновки щодо стосунків між Церквою та державою сьогодні. По-перше, через важкий економічний стан держава неспроможна повернути майно, оскільки немає засобів для заміни. По-друге, держава також неспроможна виплатити грошову компенсацію, тому що не визначена сума компенсації, а також не розроблений механізм розрахунків і до цього часу ще не визначено, якій конфесії і якою мірою сплачувати. Окрім того, важливим є і те, що ще не створено демократичних інституцій, які могли б регулювати стосунки між державою і Церквою, а також існує проблема юридичного трактування Церкви. Останнім пунктом можна назвати те, що здебільшого державні чиновники не вмюють і часто не бажають втручатись у міжцерковні справи, вважаючи їх внутрішніми справами конфесій. Усі ці проблеми і питання рівнозначно стосуються кожної конфесії і церкви, у тому числі і Української Греко-Католицької Церкви як помісної церкви Західної України.

Фінансова та майнова база для діяльності Української Греко-Католицької Церкви почала

створюватись в кінці XIX – на початку XX ст. У 1873 р. в Австрії (куди входила на той час Галичина) з’явився перший кооперативний закон, на основі якого почали організовувати господарсько-зарібкові спілки. Економічна секція відомої української організації “Просвіта” почала також пропагувати кооперативні ідеї серед нашого народу. Однак із багатьох причин “Просвіта” не змогла розгорнути практичну господарську діяльність. Тільки у 1883 р. о. Д. Тяничкевич заснував у своїй парохії першу ощадно-позичкову касу під назвою “Правда”. Тому 1883 р. – це рік, коли народжується українська кооперація в Західній Україні, яка з допомогою духовенства і Церкви поволі почала охоплювати усю Галичину. У 1883 р. інженер В. Нагірний організував перший кооператив “Народна торгівля”. В заснуванні “Народної торгівлі” дуже допомагали о. Є. Дуткевич, перший Голова Надзірної Ради та о. І. Костецький, а також оо. Є. Гузар, А. Стефанович, які були членами Надзірної Ради.

До початків економічної діяльності в Галичині слід зарахувати ще й заснування у Львові у 1892 р. Товариства Взаємного Обезпечення “Дністер”, покровителями якого були львівські митрополити. При цьому товаристві у 1895 р. засновано банк “Дністер”. Під впливом “Народної Торгівлі” у Перемишлі в 1899 р. з ініціативи І. Кормоша та І. Липецького, а також завдяки підтримці духовенства – священників В. Головацького, А. Захаріясевиича та єпископа К. Жеховича було засновано господарсько-торговельний кооператив під назвою “Спілка для господарства й торгівлі”, яка швидко стала нестатутним центральним органом усіх українських кооперативів [1, с. 19–22].

Економічну діяльність УГКЦ обумовлювало й те, що у 1891 р. папа Лев XIII видав окрему енцикліку “*Rerum novarum*” (“Нові речі”), де вперше було систематизовано соціальну доктрину католицизму. Ця енцикліка, присвячена економічно-соціальним проблемам, розкривала питання вдосконалення тогочасного економічного ладу, заперечувала класову боротьбу, закликала роботодавців до милосердя по відношенню до робітників, справедливої оплати праці. Безперечно вона була якщо не закликом до дії, то певним дороговказом та стимулом для церковних діячів.

Економічне відродження Західної України тісно пов'язане з іменем митрополита А. Шептицького, який багато сприяв його відродженню. Глава УГКЦ у 1904 р. направив до свого духовенства окреме послання “*О kwestії соціальной*”, де було сказано: “Рішуче фальшивим є напрям занедбування сторони суспільно-економічної. Церква тих річей дочасних і матеріальних не занедбує... Священик, що навіть на бажання парафіян не хоче утворити читальні, склепику, шпихліра громадського... і всім подібним установам єсть противний, не відповідає своєму становищу...” [9, с. 157–158]. Ще в 1896 р. Митрополит разом з О. Барвінським очолив “Католицький русько-народний союз”, який контролював низку періодичних видань, у тому числі й журнал “Господар”, що поширював ідеї економічного розвитку Західної України. На сторінках газети “Руслан” у 1899 р. А. Шептицький писав: “...Мусимо звернути нашу увагу на організацію родини християнської і на полі економічним виказувати практичність науки Ісуса Христа...”. Завдяки йому у Перемишлі в 1904 р. було відкрито “Українську Шадницю”. Крім того, А. Шептицький став в 1910 р. ініціатором створення та головним акціонером “Земельного Банку Гіпотечного” у Львові. Своїм господарським адміністратором митрополит призначив Т. Войнаровського, найздібнішого священика-економіста, який, з його допомогою, викупив та розподілив між селянами понад 40000 гектарів землі. Для цієї акції о. Т. Войнаровський організував товариство “Земля”. Варто ще згадати й про допомогу митрополита у заснуванні першої української фахової школи, де одночасно з економічними дисциплінами на високому рівні проходив духовний вишкіл молоді у християнському дусі, створюючи новий прошарок так званої світської робітничої та сільської інтелігенції. У цій школі подавались основи ведення економічної діяльності, пояснювались питання управління фінансами та бухгалтерії, поєднуючи їх з моральними засадами християнства та економічною доктриною УГКЦ.

Звідси можна зробити висновок, що власність УГКЦ до 1939 р. була досить значною. Священики, які у XIX ст. були найбільш освіченою частиною західноукраїнського суспільства, зуміли повести за собою віруючих, які позитивно сприймали зміни у

політичному та економічному житті церкви. Прибутки з акцій, якими вони володіли, використовувались як для парафій, так і для віруючих. Згодом, в умовах сталінського тоталітарного режиму власність УГКЦ була експропрійована.

В умовах розбудови незалежної української держави УГКЦ відчуває нагальну потребу у майні та фінансовій підтримці для здійснення своєї діяльності, зокрема й у соціальній сфері. Тому для Церкви є актуальною проблема необхідності повернення втраченого майна (звичайно, мова не йде про повне повернення, адже зрозуміло, що на сьогоднішній час держава просто не в змозі цього зробити).

Сьогодні найбільш вірогідними є два шляхи повернення майна УГКЦ: перший – за посередництвом держави; другий – за допомогою прямого діалогу між конфесіями.

Розглядаючи питання повернення майна за посередництвом держави, можна побачити, що цей шлях часто породжує більше проблем, аніж їх вирішує. Причинами цього, на нашу думку, є: 1) недосконале законодавство та відсутність механізму повернення; 2) те, що держава враховує лише теперішній стан взаємовідносин між конфесіями, не вникаючи надто глибоко в історію, й знаходячи та не розуміючи джерел конфлікту; 3) небажання державних чиновників вирішувати цю складну проблему. Немаловажним є й те, що повернення майна в такий спосіб можливе тільки через судовий процес, який може негативно впливати на свідомість людей, та призводити до тривалих внутрішніх конфліктів у громадах віруючих. Одночасно необхідно враховувати можливу належність представників судової влади до тієї чи іншої конфесії, і надання ними переваги саме їй за особистими мотивами. Сьогодні держава неспроможна повернути УГКЦ усе майно, але враховуючи сучасний економічний стан, компенсація може бути проведена непрямым шляхом – за допомогою відповідних податкових пільг, розмір і терміни яких встановлюються спільними узгоджувальними комісіями державних органів та духовенства.

Варто наголосити, що в сучасних умовах закони держави породжують більше проблем, аніж їх вирішують. Це стосується насамперед їх недосконалості, а подекуди й просто відсутності як таких. Тому, прямиий діалог між

конфесіями буде набагато продуктивнішим. Питання щодо користування храмами та культовими спорудами може бути вирішене такими шляхами: спільне користування та побудова храму для однієї конфесії за матеріальної і моральної допомоги іншої.

Безумовно, якщо йти шляхом спільного користування власністю, то необхідно зауважити, що такий шлях може породжувати чимало дрібних конфліктів, які переростатимуть у великі чвари, а в результаті знову відновиться боротьба за храми. Недотримання сторонами угоди може породжувати недовіру у взаємовідносинах, яка зумовлюється низьким моральним рівнем багатьох не стільки парафіян, скільки священиків. Саме це, на нашу думку, і є причиною неспроможності багатьох конфесій мирно співіснувати в одній парафії та використовувати один храм. Спільне користування має переваги й тому, що віруючі, відвідуючи один храм, згодом забувають формальну різницю між ними. Це сприяє єдності, консолідації, культивує атмосферу допомоги одне одному та сприяє створенню єдиної громади, що є виявом християнської любові, милосердя і миру. Матеріальна і моральна допомога однієї конфесії іншій можлива (і найчастіше використовується) лише тоді, коли неможливо розв'язати конфліктну ситуацію. Тому, і це є цілком справедливо, має встановлюватися компенсація конфесією, яка використовує храм, для конфесії, що змушена будувати свій. Матеріальна і моральна, а також фізична (при будівництві) допомога також може сприяти миру і злагоді серед віруючих, бо ніщо не єднає людей так, як спільна справа.

Проблеми законодавчого характеру, відсутність заміни та механізму повернення майна не дають змоги УГКЦ (рівнозначно і будь-якій іншій конфесії) повернути його у повному обсязі. Звідси актуальним постає питання про створення господарської структури, яка б укріпила фінансовий стан УГКЦ та надала їй незалежного характеру.

Відновити господарсько-економічну структуру УГКЦ можна було б в такий спосіб: по-перше, розробити рекомендації Церкви щодо впровадження релігійних засад в економічну діяльність людей. Багато чого можна почерпнути з енциклік пап Лева XIII "*Rerum Novarum*"

("Нові Речі") та Івана Павла II "*Centesimus anno*" ("*Сотий Рік*"), творів митрополита А. Шептицького із врахуванням вимог і реалій теперішнього часу та ментальності нашого народу. Соціальне вчення УГКЦ, як засвідчує практика, може стати важливим чинником у державотворчих процесах. Україна вступила у світ ринкових відносин, які формують нову свідомість людини. Переважній більшості людей потрібний дороговказ, орієнтир поведінки християнина в умовах ринкової економіки, який дасть відповідь на багато злободенних питань з точки зору християнства [3, с. 46–48]. По-друге, розробити конкретні заходи по створенню кредитно-ощадних кас, а у майбутньому й банку. Кредитування перспективних галузей народного господарства, не тільки б приносило прибуток, але й покращувало б економічний стан регіону в цілому. При цьому слід звернути увагу на ті галузі економіки, де не потрібні високі технології, де немає потреби у значних капіталовкладеннях, а є можливість отримання прибутку. Концентрація УГКЦ власних коштів у єдине ціле дасть змогу їй здобути засоби для місійної та благодійної діяльності. Ще одним із засобів для покращання фінансового стану УГКЦ може стати церковний туризм. Створюючи місця для відпочинку, можна поєднувати одночасно з туристичною діяльністю проведення місіонерської діяльності.

Звичайно, якщо ситуація буде розвиватись в такий спосіб, яким передбачається паралельно з позитивними вирішувати і багато негативних моментів. Якщо, ґрунтуючись на теперішніх знаннях та історичних фактах, розділити передбачення на дві умовні групи, тобто "за" діяльність УГКЦ на фінансовій ниві та "проти" неї, тоді умовний план економічного розвитку УГКЦ, використовуючи аргументи "за" виглядає так. Першочерговим завданням є розвиток власної економічної доктрини та донесення її до широкого загалу [7, с. 18], після досягнення якого, наступним кроком буде створення невеликої економічної структури – банку, ряду фірм та підприємств (а ще краще мережі) та закупівля акцій перспективних та фінансово стабільних підприємств.

Уся ця діяльність необхідна Церкві, тому що Церква повинна мати незалежну позицію у суспільстві й проголошувати те, що ґрунту-

ється на вченні Євангелія. А для того, щоб бути справді незалежною, слід бути, насамперед, незалежною фінансово. Церкві необхідно мати власні кошти та засоби для існування й розвитку. Фактом є те що, митрополит А. Шептицький зрозумів це і сприяв створенню необхідної економічної структури при Церкві, тому вона не раз займала чітку й часто негативну позицію щодо діянь багатьох державних устроїв, не боячись за наслідки, оскільки вона була самозабезпеченою та самодостатньою. Церква постійно відчуває потребу в грошах і їй необхідно мати постійні надходження для благодійних цілей, таких як: допомога бідним людям, будівництво сиротинців, навчання незабезпечених дітей. Церква з давніх-давен займалась меценатством культури, розвитком народних ремесел, підтримкою музеїв, театрів, розвивала мистецтво (зокрема, школу іконопису), будувала храми і монастирі. Важлива роль Церкви і в підтримці освіти, для поєднання християнського світогляду з науковим, вихованні молоді, розвитку спорту, молодіжних виховних організацій. Окрім цих першочергових завдань, Церква потребує створення християнського телеканалу, не кажучи вже про власну кіностудію, чого потребує для духовного очищення наше суспільство на відміну від маскультури. Усі ці ідеї є дуже актуальними для нашого народу, особливо для молоді. Наше громадянство, виховане безбожним режимом, пожинає тепер плоди цього виховання. Воно легко підпадає під вплив антилюдської культури смерті, яка проявляється у масових вбивствах іще ненароджених дітей, у численних кримінальних злочинах, у культурі грубої фізичної сили, в бажанні наживити та в сексуальній розбещеності [10, с. 33].

Поряд з цією райдужною картиною виникають певні застороги і зауваження. Головний аргумент “проти”, або аргумент неможливості здійснення хоча б частини цих планів, це – недосконалість законодавчої бази, а радше відсутність такої, зводить усі благі наміри нанівець. Наступною пересторогою є те, що незважаючи на “церковний” профіль цих структур працювати в них будуть звичайні люди зі своїми слабкостями і можливі правопорушення з їх боку можуть відштовхнути багатьох людей від Церкви. Окрім того, Церква

може втратити авторитет, займаючись світськими справами.

Звичайно ж, ці перестороги мають у собі раціональне зерно і до них варто прислухатись, але все ж це можливо сьогодні, бо Україна уже вступила на шлях до вільного ринку, хоч і перебуває в кризі. Правопорушення завжди були, є і будуть будь-коли і будь-де, незалежно від профілю і виду діяльності. У Церковних економічних структурах їх можна було б звести до мінімуму за допомогою чіткого внутрішнього законодавства та виховання власних працівників у християнському високоморальному дусі [5, с. 32–34], хоча це теж не є гарантією від правопорушень.

Створення церковних банків і фірм може передусім сприйматися як конкуренція. Але головне інше – чи буде прибуток використовуватися для добра усіх, чи ні. Якщо він використовуватиметься для благодійних цілей, ніхто не буде сприймати церковні економічні структури як конкурентні, а навпаки, більшість намагатиметься співпрацювати, тому що і Церкву, і державу можна умовно назвати структурами, які вирішують проблеми суспільства. Держава ліквідує наслідки певних проблем, а Церква – їхні причини. Тому держава і Церква потрібні одне одному і в робочому тандемі можуть досягнути високих результатів у вирішенні злободенних проблем.

Висновки. Вирішення цієї проблеми є важливим для українського суспільства та для економіки України зокрема. Правильно розроблений механізм компенсації матиме значний вплив на розвиток церковної економічної інфраструктури та зможе дати значний поштовх розвитку економіки України (зокрема, її західних областей). Створення нових робочих місць позитивно вплине на вирішення питання безробіття, підніме відсоток податкових надходжень в бюджет і разом з тим вирішить низку соціальних проблем, таких як працевлаштування неповносправних, допомога мало-забезпеченим тощо.

Разом з тим не потрібно забувати і про законодавчу базу та юридичну сторону цього питання. На сьогоднішній день юридичні важелі вирішення проблеми ще не розроблені, а без них створити цю структуру є досить складно.

1. Качор А. Роля духовенства і Церкви в економічному відродженні Західної України. – Вінніпег, 1992. 2. Тулюк-Кульчицький Д. Суспільне питання в науці Католицької Церкви. – Мюнхен, 1963. 3. Церква і соціальні проблеми. Енцикліка “Сотий Рік”. – Львів, 1993. 4. Права людини в Україні: Інформаційно-аналітичний бюлетень Українсько-Американського Бюро захисту прав людини. – Київ–Харків, 1996. – №№ 15, 16. 5. Шмідт Р. Аграрна реформа в Україні та роль Церкви в її розвитку // Аграрна реформа в Україні. Внесок Церкви: Матеріали конференції. – Львів, 21 грудня 1998 р. 6. Шеп-

тицький А. “О квестії соціальной” 1905 р. – “Просвіта”, 28 ст. 7. Соціальна доктрина церкви // Інститут релігії та суспільства при ЛБА. – Львів, 1998 р. 8. Релігійна свобода і права людини: Богословські аспекти (Сер.: Людина. Церква. Держава) У 2 т. Т 1. – Львів, 2000. 9. Митрополит Андрей Шептицький: Життя і діяльність: Документи і матеріали 1899–1944. Т. II: Церква і суспільне питання. Кн. 2: Листування. – Львів, 1999. 10. Падовезе Л. Соціальні аспекти у вченні Отців Церкви. – Львів, 1998.

УДК 130.3 І.М.

І.М. Сурмай

Національний університет “Львівська політехніка”

ДО ПРОБЛЕМИ СТАНОВЛЕННЯ ІСТОРІОСОФСЬКОЇ ТРАДИЦІЇ В УКРАЇНСЬКІЙ БАРОКОВІЙ ФІЛОСОФІЇ

© Сурмай І.М., 2005

Висвітлюються естетичні засади релігійної свідомості та їх зв'язки з національною свідомістю в контексті деяких аспектів українського бароко. Аналізуються проблеми взаємодії релігії і мистецтва, а також співвідношення релігійної і естетичної функцій. Зокрема окреслюються історичний, соціально-психологічний підходи до вивчення історії України.

The esthetic principles of the religious consciousness and its connection with the national consciousness in context of some aspects of the of Ukrainian Baroc are analyzed in this article. Problems of religion and art interaction, as welras religions and esthetic function correlation are analyzed here. Historical, social, psychological approaches to study of the histories of the Ukraine are described.

Культура бароко, що в максимально концентрованому вигляді віддзеркалювала складний процес українського державотворення Козацької доби, становить значний науковий інтерес в контексті актуального для сучасної України завдання – пошуку тих ціннісних орієнтирів, які б забезпечили зміцнення національної свідомості народу, піднесли його духовність в подальшому цивілізаційному поступі.

Українська барокова творчість – філософія, література, історіографія, мистецтво на сьогодні ще недостатньо вивчені на предмет національної свідомості, хоча вони засвідчують виразне звучання теми України, генезису українського народу, його етно-культурної і релігійної самобутності. Багатожанрова українська барокова література, особливо, історіографія, релігійно-проповідницькі трактати, а також поезія і фольклор виявляють посиленний інтерес до історичних і духовних традицій українців,

витоків рідної віри, самобутності мови, мистецтва. У XVII – XVIII ст. все частіше вживаються терміни “нація”, “народ”, “батьківщина” (“вітчизна”), чіткіше означаються географічні, політичні, етнографічні межі України, здійснюється спроба теоретичного опрацювання національної проблематики. На основі спільності мови, віросповідної єдності, звичаєвих традицій та художньо-естетичних уподобань стверджується окремішність української (“руської”) спільноти, доводиться легітимність її суверенних домагань.

У сучасній науковій думці помітно активізувався процес вивчення культурно-духовної спадщини українського бароко з метою виявлення тих провідних ідей, які засвідчують народження нового типу історичного мислення і національної самосвідомості. У працях таких провідних українських філософів, як В. Горський, В. Нічик, Я. Стратій, І. Захара,